

GIÁO DỤC NHÂN CÁCH CHO THẾ HỆ TRẺ HIỆN NAY THEO TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH

NGUYỄN HẢI THANH*

1. Mục tiêu giáo dục

Mục tiêu giáo dục lớn nhất theo tư tưởng Hồ Chí Minh là vì con người, đào tạo ra những con người mới xã hội chủ nghĩa, có đủ tài đủ đức góp phần vào việc xây dựng chủ nghĩa xã hội. Ngày 1/2/1942, trên báo "Việt Nam Độc lập" phát hành tại chiến khu, Bác viết bài "Nên học sử ta". Bài báo mở đầu bằng 2 câu thơ:

“Dân ta phải biết sử ta
Cho tường gốc tích nước nhà Việt Nam”.

Trước hết, thế hệ trẻ phải hiểu rõ về lịch sử Việt Nam, nhà trường cần phải giảng dạy, giáo dục cho thế hệ trẻ hiểu về phong tục, truyền thống, tập quán, văn hóa Việt Nam.

Ngay sau khi nước nhà được độc lập, tháng 9 năm 1945, Bác gửi cho các cháu học sinh bức thư đầy tâm huyết: “Ngày hôm nay là ngày khai trường đầu tiên ở nước Việt Nam..., từ giờ phút này trở đi, các em bắt đầu được nhận một nền giáo dục hoàn toàn Việt Nam”. Bác tin tưởng thế hệ trẻ - những chủ nhân tương lai của đất nước, các em cần được giáo dục để có nền học cao, để đưa nước ta thoát khỏi nghèo nàn, lạc hậu, trở thành nước có nền kinh tế phát triển cao: “Non sông Việt Nam có trở nên tươi đẹp hay không, dân tộc Việt Nam có bước tới đài vinh quang để sánh vai với các cường quốc năm châu được hay không, chính là nhờ một phần lớn ở công học tập của các em”¹.

Người nhấn mạnh mục tiêu, nội dung và phương pháp giáo dục phải hướng đến việc phát triển con người toàn diện:

- Thể dục: Làm cho thân thể mạnh khỏe, đồng thời cần giữ vệ sinh riêng và vệ sinh chung.
- Trí dục: Ôn lại những điều đã học, học thêm những tri thức mới.

* ThS. Trường Cao đẳng Sư phạm Hà Giang.

¹ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 4, tr. 10-11, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

- Mỹ dục: Để phân biệt cái gì là đẹp, cái gì là không đẹp.
- Đức dục: Là yêu Tổ quốc, yêu nhân dân, yêu lao động, yêu khoa học, yêu chuộng của công.²

Tháng 9 năm 1949, đến thăm Trường Chính trị cao cấp Nguyễn Ái Quốc, Người đã ghi vào trang đầu cuốn sổ vàng của trường: “Học để làm việc, làm người, làm cán bộ. Học để phụng sự đoàn thể, giai cấp và nhân dân, Tổ quốc và nhân loại”. Việc giáo dục và đào tạo ra con người để trở thành những con người vừa "hồng" vừa "chuyên" không phải vì mục đích cá nhân, những con người ấy phải vì Tổ quốc, phụng sự Tổ quốc, nhân loại tiến bộ. Đó cũng là mục tiêu giáo dục theo mong muốn của Người vì một nước Việt Nam: Dân giàu, nước mạnh, xã hội dân chủ, công bằng, văn minh. Thể hiện mục tiêu cao nhất trong tư tưởng giáo dục của Người, cũng là triết lý giáo dục vì con người và vì sự phát triển của xã hội.

2. Nội dung giáo dục

Nội dung giáo dục phải mang tính tổng hợp tri thức nhiều lĩnh vực như văn hóa, chính trị, thể chất, khoa học - kỹ thuật, quân sự, đạo đức cách mạng, lý tưởng cách mạng... Những nội dung kiến thức đó là cơ sở phát triển cho người học các năng lực trí tuệ, tăng cường giáo dục đạo đức cách mạng cho người học... Đó chính là yêu cầu bắt buộc của nền giáo dục mới để đào tạo ra những con người xã hội chủ nghĩa, phải chú trọng đến chất lượng đào tạo, người học cũng phải chú ý đến chất lượng học tập, vì vậy, Người viết: "Quý hồ tinh bất quý hồ đa".

Người nhấn mạnh mặt đức dục, trước hết là giáo dục đạo đức cách mạng, giáo dục lao động sản xuất: "Tăng cường hơn nữa việc giáo dục lao động trong nhà trường là một khâu chủ yếu trong toàn bộ sự nghiệp giáo dục xã hội chủ nghĩa, nhằm trang bị cho thế hệ trẻ có những kiến thức khoa học, lại có những kiến thức cơ bản về sản xuất công nghiệp-nông nghiệp, những thói quen lao động, sẵn sàng bước vào xây dựng xã hội chủ nghĩa", Người nói: "Muốn xây dựng thành công chủ nghĩa xã hội thì phải có những con người xã hội chủ nghĩa", vì vậy cần phải bồi dưỡng cho thế hệ trẻ ý thức, đạo đức cách mạng, đào tạo họ trở thành con người có đủ đức, đủ tài: “Đảng cần phải chăm lo giáo dục đạo đức cách mạng cho họ, đào tạo họ thành những người kế thừa xây dựng chủ

² Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 7, tr. 341, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

nghĩa xã hội vừa “hồng”, vừa “chuyên”³. Những phẩm chất đạo đức theo tư tưởng của Hồ Chí Minh bao gồm:

- Trung với nước hiếu với dân, tức là tuyệt đối trung thành với Đảng với nhân dân, suốt đời phấn đấu cho Đảng, cho cách mạng, hết lòng phục vụ nhân dân.

- Yêu thương con người: Thể hiện trong quan hệ hàng ngày với bạn bè đồng chí, tôn trọng mọi người, có lòng vị tha trước những thiếu sót, khuyết điểm của người khác.

- Cần, kiệm, liêm, chính, chí công vô tư: Cần tức là lao động cần cù, siêng năng. Kiệm tức là hết kiệm thì giờ, tiền của. Liêm là trong sạch, không tham địa vị, tiền tài. Chính là ngay thẳng, không dối trên lừa dưới, không tự cao tự đại, việc thiện thì nên làm, việc ác thì nên tránh. Chí công vô tư là khi làm bất cứ việc gì hãy nghĩ đến người khác trước, khi hưởng thụ hãy nghĩ đến mình sau, "nghĩa là khó khăn thì phải chịu trước thiên hạ, sung sướng thì hưởng sau thiên hạ"⁴.

- Tinh thần quốc tế trong sáng: Đó là tinh thần đoàn kết giữa nhân dân ta với bạn bè quốc tế, vì hòa bình và tiến bộ xã hội, chống chủ nghĩa dân tộc hẹp hòi, chống sự phân biệt chủng tộc.

Tài ở đây là năng lực hay khả năng chuyên môn ở mỗi người. Tài không tự nhiên sinh ra, mà mỗi người phải không ngừng học hỏi, tích lũy kinh nghiệm trong sách vở, trong mối quan hệ với người khác, với đồng nghiệp, học trong cuộc sống. Đức và tài là hai mặt thống nhất với nhau trong một nhân cách, nhân cách ấy theo như Hồ Chí Minh đó là: "Có tài mà không có đức ví như anh làm kinh tế tài chính rất giỏi, nhưng lại đi đến thụt két, thì chẳng những không làm được gì ích lợi cho xã hội, mà còn có hại cho xã hội nữa. Nếu có đức mà không có tài ví như ông Bụt không làm hại gì, nhưng cũng không có lợi gì cho loài người". Vì vậy, giáo dục đạo đức cho thế hệ trẻ phải gắn liền với phát triển năng lực ở họ và ngược lại phát triển năng lực cho thế hệ trẻ phải đồng thời với giáo dục đạo đức, đạo đức là gốc của con người: "Điều trước tiên là dạy các cháu về đạo đức". Do đó, rèn luyện đạo đức cho thế hệ trẻ là công việc thường xuyên, hết sức công phu và tỉ mỉ.

³ Di chúc của Chủ tịch Hồ Chí Minh.

⁴ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 11, tr. 332, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

Hồ Chí Minh căn dặn thế hệ trẻ không chỉ trông chờ vào giáo dục của nhà trường, của người lớn, bản thân thế hệ trẻ phải còn phải đề cao tự giáo dục cho bản thân, Người khuyên thanh niên: "Chớ đặt những chương trình kế hoạch mênh mông đọc nghe sướng tai nhưng không thực hiện được"⁵. Thanh niên muốn làm chủ tương lai của nước nhà thì phải "luôn luôn trau dồi đạo đức cách mạng; khiêm tốn và giản dị. Chống kiêu căng, tự mãn. Chống lãng phí, xa hoa. Thực hành tự phê bình và phê bình nghiêm chỉnh để giúp đỡ nhau cùng tiến bộ"⁶. Thế hệ trẻ phải tự bồi dưỡng cho mình những phẩm chất nhân cách, đáp ứng với yêu cầu của xã hội: "Nếu không chịu khó học tập thì không tiến bộ. Không tiến bộ là thoái bộ. Xã hội càng đi tới, công việc càng nhiều, máy móc càng tinh xảo. Mình mà không chịu học thì lạc hậu, mà lạc hậu là bị đào thải, tự mình đào thải mình"⁷. Vì vậy, thế hệ trẻ phải thể hiện rõ sự quyết tâm, khó không nản, thẳng không kiêu:

"Không có việc gì khó
Chỉ sợ lòng không bền
Đào núi và lấp biển
Quyết chí ắt làm nên"⁸.

Không chỉ chăm lo cho giáo dục cho thế hệ trẻ nói chung, Người còn chú ý đến giáo dục cho thế hệ trẻ người dân tộc ít người, điều này đã được ghi nhận trong Hiến pháp nước Việt Nam năm 1946: "Ngoài sự bình đẳng về quyền lợi, những quốc dân thiểu số được giúp đỡ về mọi phương diện để chóng tiến kịp trình độ chung"⁹.

Năm 1964, trong một buổi nói chuyện với thanh niên, Người nói: "Phải cố gắng học tập, luôn luôn học tập... Học tập chủ nghĩa Mác - Lênin, học tập văn hoá, học tập tiếng nước ngoài, học tập nghề nghiệp của mình. Có trường học thì càng tốt. Không có trường cũng phải tự mình tìm cách mà học, vừa làm vừa học". Học trong nhà trường không phải là con đường duy nhất dẫn tới thành công, theo tư tưởng của Người thì việc học có thể diễn ra ở mọi nơi, mọi lúc. Bản thân Người là tấm gương vĩ đại về tự học, tự giáo dục để trở thành một nhân cách toàn diện.

⁵ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 4, tr. 402-403, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

⁶ Hồ Chí Minh, (1980), *Về giáo dục thanh niên*, Nxb. Thanh niên, tập 1, trang 376.

⁷ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 9, tr. 554, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

⁸ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 6, tr. 95, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

⁹ Điều 8. Hiến pháp nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa, năm 1946.

3. Phương pháp giáo dục

Trước khi rời khỏi đất nước đi tìm con đường cách mạng cho nước Việt Nam, Hồ Chí Minh đã từng là nhà giáo dục. Hơn ai hết, Người hiểu rõ và kịch liệt phê phán chính sách giáo dục thực dân. Đó là nền giáo dục "nhồi sọ", "đàn độn hóa" và "làm cho u mê để thống trị", bản chất nền giáo dục đó chỉ nhằm "đào tạo tùy phán, thông ngôn và viên chức nhỏ đủ số cần thiết để phục vụ cho bọn xâm lược". Phương pháp giáo dục đó không làm cho một nước Việt Nam phát triển, biến Việt Nam thành một nước nghèo nàn và lạc hậu, người dân Việt Nam trở thành nô dịch cho chính sách thực dân của Pháp. Chính vì vậy Người nhấn mạnh đến tầm quan trọng của phương pháp giáo dục, phương pháp có hiệu quả, thiết thực thì nhất định giáo dục con người sẽ thành công.

Khẳng định bản tính con người được hình thành dưới tác động của giáo dục - dạy học, giáo dục đóng vai trò chủ đạo đối với sự hình thành nhân cách con người, nhân cách hình thành do quá trình hoạt động và giao tiếp, mối quan hệ qua lại giữa con người với con người. Trong bài thơ "Nửa đêm" Người viết:

“Hiền dữ phải đâu là tính sẵn
Phần nhiều do giáo dục mà nên”.

Người muốn nhấn mạnh đến vai trò của giáo dục trong việc hình thành phẩm chất nhân cách con người, “thiện”, “ác” không phải là bản tính tự nhiên của con người. Giáo dục có thể đi trước hiện thực, khắc phục những thiếu sót do yếu tố bẩm sinh, di truyền, những tác động tiêu cực từ môi trường xã hội. Nhân cách của con người là cái được hình thành chứ không phải là tiền định, bất biến, là cái có sẵn. Do đó phải lựa chọn phương pháp giáo dục phù hợp với nội dung, nguyên tắc, đối tượng giáo dục, căn cứ vào đặc điểm, nhu cầu của đối tượng và các điều kiện cơ bản của nhà trường mà xác định phương pháp dạy học.

Hồ Chí Minh luôn yêu thương con người, tin tưởng vào con người, hiểu rõ con người, dành tình cảm sâu sắc cho các cháu nhi đồng, chăm lo giáo dục cho thế hệ trẻ. Người yêu cầu phải căn cứ vào đặc điểm lứa tuổi, nhu cầu của đối tượng, nguyên tắc sát đối tượng để xác định phương pháp, nội dung giáo dục, dạy học phù hợp, lấy nguyên tắc thống nhất giữa lý luận và thực tiễn làm cơ sở xây dựng phương pháp giáo dục. Trong giáo dục nhi đồng Người chỉ rõ:

"Trẻ em như búp trên cành
Biết ăn biết ngủ biết học hành là ngoan".

Đây cũng là nguyên tắc quan trọng trong tâm lí học: Nguyên tắc sát đối tượng và đồng thời phải căn cứ vào hoạt động chủ đạo của trẻ. Trẻ em không phải là người lớn thu nhỏ lại mà trẻ em có quy luật phát triển riêng, có đời sống tâm lí, nhân cách riêng. Giáo dục phải tôn trọng những đặc điểm riêng của trẻ.

Đối với bậc tiểu học cần giáo dục cho các cháu biết yêu Tổ quốc, yêu nhân dân, yêu lao động, yêu khoa học. Phương pháp dạy phải nhẹ nhàng, tạo sự vui vẻ cho các cháu, không được gò ép trẻ làm theo mệnh lệnh, cách làm của người lớn: "Cách dạy phải nhẹ nhàng vui vẻ chớ gò ép thiếu nhi vào khuôn khổ của người lớn"¹⁰, đồng thời trong giáo dục phải chú ý đến nét tính cách tự nhiên của trẻ: "Phải giữ vẹn toàn cái tính vui vẻ, hoạt bát tự nhiên, tự động, trẻ trung của chúng, chớ nên làm cho chúng hóa ra những người già sớm"¹¹. Trẻ chỉ có thể phát triển nhân cách của mình khi những nét tự nhiên được giáo dục một cách đúng đắn dưới sự tổ chức, hướng dẫn của người lớn, kết hợp hài hòa giữa tổ chức học tập với vui chơi cho trẻ: "Trong lúc học cũng cần làm cho chúng vui, trong lúc vui cũng cần làm cho chúng học"¹². Người còn nhấn mạnh đến hình thức tổ chức giáo dục cho các cháu thiếu nhi: "Từ 5 đến 10 cháu tổ chức thành một đội, giúp nhau học hành. Khi học rảnh, mỗi tuần cả đội đem nhau đi giúp đồng bào"¹³.

Hồ Chí Minh yêu cầu người giáo viên "phải làm kiểu mẫu cho các em bắt chước, học trò tốt hay xấu là do các thầy giáo, cô giáo tốt hay xấu... Muốn cho học sinh có đức thì giáo viên phải có đức"¹⁴. Người lấy tinh thần "Học, học nữa, học mãi," của V.I.Lê-nin và tinh thần "học không biết chán, dạy không biết mỏi" của Khổng Tử để đưa ra lời khuyên các thầy cô giáo.

Đối với thanh niên, Người khuyên: "Phải chuyên tâm học hành và công tác, nhưng cũng cần có vui chơi. Vui chơi lành mạnh là một bộ phận trong sinh hoạt của thanh niên... Trong vui chơi cũng cần có giáo dục, cần có những thứ vui chơi văn hóa". Thanh niên cần lựa chọn cho mình cách sống văn minh, lành mạnh

Trong dạy và học phải gắn tri thức lý luận với thực tiễn cuộc sống, học phải đi đôi với hành, lấy nguyên tắc thống nhất giữa lý luận và thực tiễn làm cơ sở cho việc xây dựng các phương pháp về giáo dục. Dạy và

¹⁰ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 5, tr. 712, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

^{11,12,13} Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 5, tr. 713, 87, 387, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

¹⁴ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 8, tr. 469, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

học phải gắn tri thức lý luận với thực tiễn cuộc sống. Học và hành phải luôn đi đôi với nhau, gắn bó mật thiết với nhau. Người nhấn mạnh: "Học phải suy nghĩ, học phải liên hệ với thực tế, phải có thí nghiệm và thực hành. Học với hành phải kết hợp với nhau"¹⁵.

Hồ Chí Minh đặc biệt coi trọng việc kết hợp các hình thức giáo dục, không tuyệt đối hoá bất cứ một hình thức giáo dục nào. Tại Hội nghị cán bộ Đảng ngành giáo dục (6-1957) Người nói: "Giáo dục dù trong nhà trường có tốt mấy, nhưng thiếu giáo dục trong gia đình và ngoài xã hội, thì kết quả cũng không hoàn toàn"¹⁶. Cần có mối liên hệ gắn bó mật thiết trong sự tác động, phối hợp các lực lượng giáo dục. Giáo dục không phải chỉ là công việc riêng của nhà trường, mà đó là trách nhiệm chung của toàn xã hội. "Giáo dục trong nhà trường chỉ là một phần, còn cần có sự giáo dục ngoài xã hội, trong gia đình để giúp cho việc giáo dục trong nhà trường được tốt hơn".

Trong mối quan hệ giữa gia đình - nhà trường - xã hội với công tác giáo dục thế hệ trẻ, Người chỉ rõ vai trò của yếu tố gia đình: "Tôi cũng mong các gia đình liên lạc chặt chẽ với nhà trường, giúp nhà trường giáo dục và khuyến khích con em chăm chỉ học tập, sinh hoạt lành mạnh và hăng hái giúp ích nhân dân"¹⁷. Gia đình là cái nôi sinh ra và nuôi dưỡng con người từ thừa ấu thơ, là tế bào của xã hội, cho nên trách nhiệm nuôi dạy con cái là trách nhiệm thiêng liêng. Khi con cái đến tuổi đi học, gia đình cần làm tốt công tác liên hệ với nhà trường để cùng phối hợp, tạo nên sự đồng thuận trong việc tổ chức cuộc sống cho trẻ.

Cùng với vai trò của nhà trường, gia đình thì các tổ chức đoàn thể là nòng cốt tổ chức các hoạt động sinh hoạt tập thể cho thế hệ trẻ, tạo nên sự ảnh hưởng tích cực trong mối quan hệ giữa các trẻ cùng độ tuổi, tạo ra sân chơi bổ ích cho các em. Người nói: "Trường học, gia đình và đoàn thể thanh niên cần phải chú ý đến giáo dục tư tưởng, thái độ, hoạt động và sinh hoạt hàng ngày của thanh niên để kịp thời khuyến khích, uốn nắn, sửa chữa. Trường học, gia đình và đàn thể thanh niên phải liên hệ chặt chẽ trong việc giáo dục thanh niên"¹⁸.

Khẳng định mối liên hệ mật thiết giữa các lực lượng giáo dục, nhân dịp khai giảng năm học mới, Người đã viết thư gửi các thầy cô giáo: "Giáo dục là sự nghiệp của quần chúng. Cần phải phát huy đầy đủ dân

¹⁵ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 11, tr. 331, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

¹⁶ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 8, tr. 394, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

¹⁷ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 8, tr. 81, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

¹⁸ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 7, tr. 465, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

chủ xã hội chủ nghĩa,... do đó các ngành, các cấp đảng và chính quyền địa phương phải thật sự quan tâm hơn nữa đến sự nghiệp này, phải chăm sóc nhà trường về mọi mặt, đẩy sự nghiệp giáo dục của ta lên những bước phát triển mới"¹⁹. Hiện nay chúng ta đang tích cực thực hiện chính sách xã hội hóa giáo dục, giáo dục không còn là riêng của nhà trường hay gia đình, mà trở thành trách nhiệm chung của toàn xã hội.

Trên cơ sở nền tảng giáo dục của nhà trường - gia đình - xã hội, thế hệ trẻ phải nỗ lực, ra sức rèn đức luyện tài, không ngừng học hỏi. Người kêu gọi thanh niên phải tự giác, tích cực phụng sự cho nhân dân, cho đoàn thể, cho giai cấp, đặt nhiệm vụ của tập thể, của nhân dân, đất nước cao hơn lợi ích cá nhân. Trong bài nói chuyện tại buổi Lễ khai mạc trường Đại học Nhân dân Việt Nam ngày 19 tháng 1 năm 1955 Người nói: "Nhiệm vụ của thanh niên không phải là đòi hỏi nước nhà đã cho mình những gì, mà phải tự hỏi mình đã làm gì cho nước nhà? Mình phải làm thế nào cho ích lợi nước nhà nhiều hơn? Mình đã vì lợi ích nước nhà mà hy sinh phấn đấu đến chừng nào?"²⁰.

Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục và đào tạo là nền tảng quan trọng cho việc giáo dục, định hướng sự phát triển nhân cách cho thế hệ trẻ trong giai đoạn hiện nay. Văn kiện Đại hội Đảng X xác định: "Con người vừa là động lực, vừa là mục tiêu của cách mạng, do đó việc xây dựng con người Việt Nam, nhân cách Việt Nam lại càng bức xúc hơn bao giờ hết. Con người Việt Nam trong tương lai phải cường tráng về thể chất, phát triển về trí tuệ, phong phú về tinh thần và có đạo đức, tác phong trong sáng". Đó cũng chính là mô hình con người Việt Nam, Nhân cách Việt Nam chúng ta cần định hướng ở thế hệ trẻ.

Tài liệu tham khảo

1. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 1, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 376.
2. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 4, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 10 - 11; 402-403.
3. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 5, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 87; 387; 712-713.
4. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 6, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 95.
4. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 7, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 341; 454 -455; 465.
5. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 8, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 81; 394; 469.
6. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 9, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 554
7. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 11, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội tr. 331, 332.
8. Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, Tập 12, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 403-404.
9. Hiến pháp nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa, năm 1946

¹⁹ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 12, tr. 403-404, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

²⁰ Hồ Chí Minh, (2002), *Toàn tập*, tập 7, tr. 454-455, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội.

